ԻՆՆԵՐՈՐԴ Տ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարվանը 6 ռուբլի
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատանը մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ".

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Օգուտ չենք քաղում:—Ներքին տեսութիւն: Նամակ Շուշուց: Նամակ Շամախուց: Նամակ Ս. Պետերբուրգից: Նամակ Խմբագրին: Նամակ Խմբագրին: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն: Հայոց Պատրիարքի խօսակցութիւնը: Թիւրքիա: Անգլիական թագուհու ճառը: Արևելեան գործեր: Նամակ Պարսկաստանից:—«Մշակի» հեռագիրներ:—Յայտարարութիւններ:

ՕԳՈՒՏ ՉԵՆՔ ՔԱՂՈՒՄ

—

Ժողովրդի մէջ արդէն զգացւում է ընթերցանութեան պահանջը: Հայը կամենում է թէ իր հոգևոր պահանջին սնունդ տալ, սուրբ գրքերը, աւետարանը կարդալով, թէ իր ընդհանուր մտաւոր զարգացմանը լըրում տալ, կարդալով ընդհանուր զարգացուցիչ գրուածներ: Բայց հայ ինտելիգենցիան, հայի հոգևոր և մտաւոր կեանքի առաջնորդները, մինչև այժմ չեն մտածում բաւականութիւն տալ նրա ընթերցանութեան ցանկութեանը: Մինչև այժմ մենք չենք թարգմանում աշխարհաբար, հայի համար հասկանալի, մատչելի, կենդանի լեզուով աւետարանը:

Եւ ահա մենք տեսնում ենք հետևեալը. Անդրկովկասի հայը այլ ևս չէ հասկանում գրաբար լեզուն, իսկ իրան հասկանալի լեզուով թարգմանուած աւետարան չը կայ,—և հայը ստիպուած է կարդալ այդ սուրբ գիրքը օտարի լեզուով, որ նրա համար աւելի հասկանալի է, քան թէ գրաբար լեզուն: Այսպիսով օգուտ չը քաղելով հայի ձգտումից դէպի ընթերցանութիւնը, մեր անհոգութեան պատճառով առիթ ենք տալիս որ հայոց շըրջանում հետզհետէ տարածվի օտար լեզուն:

Նոյնը և ուրիշ գրքերի հետ: Ռուսաստանում կամ արևմտեան Եւրոպայում մի նոր գիրք, մի նոր ռոման, մի նոր թատրոնական գրուածք է հրատարակվում, որ ամբողջ լուսաւորված աշխարհը կարդում է: Ամեն ազգերը իսկոյն իրանց լեզուով թարգմանում են այն գիրքը, այն ռոմանը.... Միայն հայը զուրկ է մնում այդ գրքի իր մայրենի լեզուով թարգմանութիւնից:

Եւ ահա, եթէ հայն էլ կամենում է հետևել եւրոպական ընդհանուր մտաւոր շարժմանը, եթէ կամենում է կարդալ այն նոր գիրքը, որի մասին ամբողջ Եւրոպան խօսում է, նա պէտք է վեր առնի այն գիրքը բնագրի մէջ, որովհետև չէ գտնում նրա թարգմանութիւնը իր մայրենի լեզուով:

Այդպիսով, մեր անհոգութեան պատճառով, մենք աւելի և աւելի նպաստում ենք հայոց շրջանի մէջ օտար լեզուների տարածմանը և մեր միջից մայրենի լեզուի փոքր առ փոքր անհետանալուն....

Մենք ոչինչ չենք անում ազգի մէջ մայրենի լեզուի տարածման համար և դեռ յանդգնութիւն ունենք պարծենալ թէ ազգութիւն ենք, այն ինչ ոչինչով չենք նպաստում այն գործիչի մեր ազգի մէջ ընդունվելուն և տարբանալուն, որ ամեն ազգութեան ամենագլխաւոր հիմունքն է, այսինքն մայրենի լեզուին....

Երբ այդպիսով մեր անհոգութեան և ազգութեան վրա կազմված սխալ և վնասակար գաղափարների շնորհով փոքր առ փոքր կանհետանայ հայերի մէջ նրանց մայրենի լեզուն և այդ լեզուի տեղը կը բռնի մի որ և է այլ լեզու,—այն ժամանակ հայը այլ ևս ազգութիւն չի լինի, այլ կը լինի մի ուրիշ ազգութեանը պատկանող, թէև իր կրօնը պահպանած մի աղանդ միայն:

Ազգութիւնը, որ կորցրած է իր մայրենի լեզուն, նրան ազգութիւն ոչ ոք չի համարի, թէկուզ նա անձնախաբութեան զգացմունքից յափշտակվելով, ինքն իրան ազգութիւն համարի, միայն այն պատճառով, որ առանձին կրօն ունի.... Բայց բոլոր մնացած ազգերը նրան միայն աղանդ կը համարեն:

Աւստրիայում և Ունգարիայում կան մինչև այժմ բաւական շատ լուսաւորչական հայեր, բայց որովհետև նրանք կորցրել են իրանց մայրենի լեզուն, նրանց ոչ ոք չէ համարում առանձին ազգութիւն, այլ գրիգորեան աղանդին պատկանող աւստրիացիներ կամ ունգարացիներ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

—

10 օգոստոսի

Վերջին ժամանակներում «Մշակում» պատահում են յաճախ նամակներ, որոնցով շատ տեղերից, մանաւանդ գաւառական քաղաքներից և Կ. Պօլսից, յայտնում են Րաֆֆիի «Խենթը» վիպասանութիւնը առանձին գրքով հրատարակելու ցանկութիւնը: Նոյնպէս և մենք բաւական ժամանակ է, որ կարդացինք նոյն իսկ հեղինակի արած առաջարկութիւնը այս առթիւ, սակայն հարցնում ենք, արդեօք այդ առաջարկութիւնը արձագանք գտաւ մեր ազգայինների մէջ դեռ ոչ: Գուցէ մեր տաղանդաւոր հեղինակի այդ աշխատութիւնն է կը մնայ, կը հնանայ և ժամանակի մաշող ժանիքներին զոհ կը դառնայ....Քանի քանի այդպիսի հեղինակների հմուտ գրչից դուրս եկած երևելի աշխատութիւններ բոլորովին անյայտացան, առանց տպագրութեան մնալով, և ժամանակի սահող անիւը նրանց փոշին անգամ չը թողեց. դեռ ևս մենք գանգատվում ենք, որ ընթերցանութեան գրքեր չունենք:

Արդարև, մենք բոլորովին հաւաստի ենք, որ եթէ լինէին օգնողներ, լինէին աշխատողներ, հանգուցեալ արժ. արք-եպիսկոպոս Այվազովսկու ձեռագիր աշխատութիւններից շատերը առանց լոյս տեսնելու չէին մնայ և մեր աղքատիկ հայ գրականութեան համար մի մի զարդեր գուցէ կարող էին լինել, և այսօրվան օրը նրանք Էջմիածնի փոշիների մէջ չէին փտի: Խեղճ հեղինակ, ինչքան տարիներ գուցէ աշխատած կը լինի այդ մասին, ինչքան գիշերներ գուցէ վատնած կը լինի այդ առթիւ....սակայն հանգիստ քեզ, երջանկայիշատակ սրբազան, հանգիստ քեզ հայ հեղինակ. այդքան տարիների աշխատութեան պտուղները քո սիրած Էջմիածինդ մոռացութեան խաւարի մէջ պիտի ծածկէ, զրկելով հայ ազգին քո ազնիւ աշխատութիւններից....

Մենք չենք կասկածում, որ դեռ ևս կարելի է հանգուցեալ Այվազովսկու, Նազարեանցի և այդպիսի ազգասէր և երևելի գիտնականների բազմաթիւ ձեռագիր աշխատութիւններ զանազան անկիւններում թաղված կը լինին, և ի հարկէ, մնալով առանց տպագրութեան, նրանցից շատերը գուցէ կանհետանան ժամանակի ընթացքում.

Մայրաքաղաքների հայ մամուլը կատարելապէս չէ ծառայում իր նպատակին: Ամբողջ տարուայ ընթացքում հազիւ թէ մի քանի հայերէն ընթերցանութեան գրքեր լոյս են տեսնում. բայց այդ դէպքում աւելի դատապարտելի է ինտելիգենցիան, որը պէտք է աշխատէ ձեռք բերել զանազան աշխատութիւններ և տպագրել տալ: Մեր դարում հարկաւոր է գործել, բայց ոչ թէ լոկ խօսքով:

«Մշակը» առաջարկեց մի օտարազգի լեզուով լրագիր հրատարակել հայի ձայնը Եւրոպային լսելի անելու համար և մինչև անգամ հէնց ինքը յանձն առաւ այդ հրատարակութիւնը, միայն թէ օգնէին իրեն նիւթականապէս: Կը յուսանք և սպասում ենք: Բայց կարելի է, որ շատերը դեռ ևս սպասում են, որ պ. Արծրունին այդ էլ իր ծախքով, իր աշխատութեամբ հրատարակել տայ: Զարմանալի էլ չէ. ամեն մի հայ, երբ մի առաջարկութիւն է անում, առաջ ինքն պէտք է յանձն առնի նրա իրագործելը, որ ուրիշները հետևեն.. հայի համար ամեն ինչ պատրաստ պիտի լինի... առանց այն էլ «Մշակը» արեց այն, ինչ որ շատերու պարտքն էր:

Մի խօսք էլ մեր գաւառական հայ մամուլին: Աչքի առաջ ունենալով հէնց Շուշիի տպարանը, պէտք է ասած, որ նա երեք տարիների ընթացքում միայն մի «Դրեպերի» թարգմանութիւնը տպագրեց, մնացեալ ժամանակները նա միշտ պարապել է տոմսակներ և այդպիսի թղթեր տպագրելով, նոյնպէս և Գանձակինը: Բայց միթէ նրանք չէին կարող առնել «Մշակից» կամ մի ուրիշ լրագրից վէպեր, և ուրիշ բանաստեղծական յօդուածներ,—ինչպէս «Խենթը», «Ջալալէդդինը».—և տպագրել առանձին գրքերով: Այդ մի մեծ ծախք չէր պահանջի, մանաւանդ, որ մեծ քանակութեամբ կարելի էր ծախել և մինչև անգամ փող վաստակել:

Համառօտում ենք մեր նամակը, շատ բաներ կայ գրելու, սակայն il ne faut pas tout dire.

Ա. Դ. Ապրեսեանց

ՆԱՄԱԿ ՇԱՄԱԽՈՒՑ

—

27 օգոստոսի

Արդարև յանդիմանութեան արժանի է այն մարդը, որ իր եղբօր որ և իցէ պակասութեան վրա կուրախանայ ու կը ծիծաղի, որ ազգի և որ եկեղեցու անդամ էլ լինի նա: Սա հասկանալի է, որ երբ մի լուսաւորչական՝ բողոքական կամ կաթօլիկ է դառնում, չէ հաւանում լուսաւորչական եկեղեցու դաւանութիւնը, երբ մի բողոքական՝ լուսաւորչական կամ կաթօլիկ է դառնում, չէ հաւանում բողոքականութիւնը: Բայց սա իրաւունք չէ տալիս մեզ ծաղրել ուրիշի դաւանութիւնը, երբ նա մեր համոզմունքին հակառակ է: Ուրիշի պակասութեան վրա խօսելը նրան ուղղելու նպատակաւ, ոչ թէ արգելված չէ, այլ և մեր սրբազան պարտականութիւն է, միայն թէ ատելութեան և ծաղրաբանութեան հոգւով չը վերաբերվէինք դէպի որ և իցէ անձնի կամ եկեղեցու պակասութիւնները, որ մի գուցէ յօնքը շտկելու տեղ աչքն էլ կուրացնենք: Հին ժամանակ Հռոմ բնակվող հրէաներից դարձած քրիստոնեաները պահելով իրանց հին աւանդութիւնները, խտրութիւն էին դնում կերակուրների մէջ և պահում էին ոմանք օր օրի վրա և ոմանք ամեն օր, իսկ հեթանոսներից դարձածները ուտում էին անխտիր ամեն բան և չէին պահում, վասն որոյ մինը նախատում էր միւսին թէ ինչու ես ուտում, իսկ միւսը սրան ինչու չես ուտում, ինչու ես պահում. և այսպէս ատելով և ծաղրելով իրար համոզմունքը՝ մինը միւսի պատւին դիպչում էր և զայրացնում նրան: Պօղոս առաքեալը լսելով դոցա անմիաբանութիւնը և յայտնի տեսնելով այն վտանգը, որ առաջ պիտի գար նորանից, որով և ինքը պիտի խոր վշտանար, տեսնելով Քրիստոսի մի եկեղեցին երկուսի բաժանված այդպիսի մի չնչին բանի համար, վասն որոյ նա իր հռոմայեցոց գրած նամակի Ժ. Դ. գլխում գրում և յորդորում է նրանց իրար չատել տարբեր համոզմունքների համար, ասելով «նա որ ուտում է թող չանարգէ նրան որ չէ ուտում, և նա որ չէ ուտում, թող չանարգէ նրան, որ ուտում է, ինչու որ Աստուած նրան ընդունում է», այսինքն Աստուած ընդունում է ուտողը և չուտողը: Սոյնպէս զօրեղ փաստերով այդ գլխի մէջ առաքեալը աշխատում է ցոյց տալ, որ Աստուծու առաջ ուտելը և չուտելը մի նշանակութիւն չունեն, միայն թէ քրիստոնեայ եղբարք, տարբեր համոզմունքների համար իրար չը թշնամանային, այլ իրար ներողամիտ լինէին մինչև որ տկար կողմը զօրանայ և կատարեալ գի-

գութեան հասնէ: Ուրեմն ամեն մենք հետեւելով իր համոզմունքին և ազատ խղճմտանքին միայ մի և նոյն եկեղեցու մէջ, որի գլուխն Քրիստոս է և ամեն մի քրիստոնեայի համար նոյնը: Նէթէ առաքեալը այսօր տեսնէր Քրիստոսի մի եկեղեցին հազար և մինի բաժանված և ցաւալին է մի եկեղեցին միւսին առելիս և մինչև անգամ ամբիոններից նզովք կարդալիս, պիտի դառն արտասուքով լաց լինէր և ասէր. «Միթէ մենք քրիստոնեաներս շատ քրիստոսներ և շատ աստուածներ ունենք, այնպէս որ ամեն մի եկեղեցի մի ջոկ Քրիստոս է պաշտում: Միթէ չէինք կարող միալ մի և նոյն եկեղեցու մէջ և ունենալ ամեն մենք իր համոզմունքը, ինչպէս արին Հռոմ բնակվող վերոյիշեալ քրիստոնեաներին:» Զարմանալին այն է, որ այժմ գոնէ մի ազգութիւն էլ չէ կազմում մի ամբողջ եկեղեցի: Աւելի դժուար էր այն ժամանակ հրէից և ազգով հռովմայեցի քրիստոնեաների համար տարբեր համոզմունքով մի և նոյն եկեղեցու մէջ միալ, պատկանելով զանազան ազգութեան, քան թէ այսօր մի ազգի համոզմունքով տարբեր անդամների համար, որը աւելի լուսաւորված է քան թէ այն ժամանակվայ ազգերը: Հիմայ կը հարցնէի ապա ինչու շատերը իրանց համոզմունքը փոխում են, ստիպվում են կամ մի նոր եկեղեցի կազմելու, կամ թէ ուրիշի ծոցը անցնել: Սրա պատճառները երկու են: Նախ հոգեւոր հովիւների իրանց հօտի փրկութեանը վերաբերեալ անհոգութիւնը, որ կապելով Քրիստոսի ոչխարները հոր և ցամաք քարի վրա, չեն կամենում արածացնել նրանց աւետարանի մաքուր մարգագետնի մէջ, բայց ինչ որ վերաբերում է նրանց բուրդը խուզելուն ու կաթը կթելուն, որոնց մէջ ժիր են և արի, այս հովուութիւնը իրանց համար աշխատանաց դուռն շինած վարձկաններ են և անտարբեր դէպի իրանց սուրբ պարտականութիւնը, իսկ երբ մի խեղճը այդ հօտի մէջ, զգալով իր հոգեւոր սովը, ստիպում է ինքը իր համար սուրբ գրքի մէջ ճարակ որոնել, այն ժամանակ բարկանում են վարձկան հովիւներն և հազար ու մի տեսակ հնարներ գործ են դնում իրանց կարծիքով իրանց մոլորեալ ոչխարը յիշեալ մարգագետնից վեր առնել և կրկին այն առաջվայ հոր և ցամաք տեղը բերել և կապել, որ ճշտիւ կատարեն իրանց վրա այն ասածը, թէ «իրանք չեն մտնում Աստուծու թագաւորութիւնը և ուրիշին էլ չեն թողնում մտնելու:» Միւս պատճառն եկեղեցու մեծամասնութենից կրած հալածանքն է, որ ստիպում է նրանց հեռանալ իրանց մայրենի եկեղեցուց:

Ով որ լաւ Շամախու հայ-աւետարանականների կենսագրութիւնը, նա պարզ կը տեսնէ այդ երկու պատճառները, որ ստիպեցին նրանց օտար եկեղեցու գիրկը դիմելու: Բայց թէ բողոքական հայերը մարմնաւոր շահերի կամ քաղաքականութեան համար են կրօնափոխ լինում, ինչպէս կարդում ենք երբեմն լրագիրների մէջ, սա անխիղճ զրպարտութիւն է: Ճշմարիտ է աւետարանական հայերն քանի որ լուսաւորչական եկեղեցու մէջ էին գտնվում, անտարբեր էին դէպի իրանց հոգեւորականները, վարժապետները, և հենց իսկ աղքատները, այսինքն անհոգ էին նրանց պէտքերի համար, բայց այսօր նրանք առատաձեռն են դէպի իրանց հոգեւորականները, ուսուցիչներն ու աղքատները, բոլոր իսկ իրանց քսակից. առաջ մի լումայ չը տուողն այժմ մեծ զոհաբերութիւն է անում այդ նպատակի համար: Ինչ է այդ մեծ յեղափոխութեան պատճառն մի և նոյն անձերի մէջ. պիտի ասեմ, որ նա Աստուծու խօսքի կենդանի քարոզութիւն է, որ կակղացնում է քարացած սրտերն, գթած և ողորմած է շինում անգութը, առատաձեռն է շինում ժլատը և ճանաչացնում ամեն մի քրիստոնեային իր սուրբ պարտականութիւնը: «Որում հարկ հարկ, որում պատիւ — պատիւ:» Քրիստոսը իր մի առակում եկեղեցին նմանեցնում է ծովի, ուր կան շատ լաւ և վատ ձկներ, այնպէս էլ եղել են և կան այսօր եկեղեցու մէջ լաւ և վատ քրիստոնեաներ, ուստի երբ տեսնես մի հայ բողոքական կամ կաթոլիկ ծաղրում է լուսաւորչական եկեղեցին, ուրախանում է և թեթեւարար ծիծաղում նրա հոգեւորականների պակասութեան վրա, կամ մի լուսաւորչական ատում է և հալածում մի հայ բողոքական կամ կաթոլիկ նրա տարբեր կրօնական համոզմունքների համար, — մի զարմանար, սա բնական է. առանց այդպիսիների անկարելի է եկեղեցի լինել այս յանցաւոր տան մէջ, երկրագնտիս վրա, միայն թէ մի վտանգից զգուշանենք՝ որ «թացը չորի կրակով չայրենք» մինի յանցանքը բոլորին չը վերաբերենք, իմացած լինենք որ այդպիսիքը Քրիստոսի եկեղեցու միջի իշամներն են, որ նրա արտօնութենից մասն և բաժին չունեն. դրանք թէև քրիստոնեայ էլ կոչվէին, այսու ամենայնիւ Քրիստոսի հօտից դուրս են, քանզի եթէ նրանք ողորմածասիրտ սամարեցու հոգի ունենային, եղբօր կամ ուրիշ եկեղեցու պակասութեան վրա չէին ծիծաղի, այլ լաց կը լինէին, իբար չէին հալածի, այլ ներողամիտ կը լինէին: Մի լուսաւորչական հայհոյում և հալածում է մի բողոքական կամ կաթոլիկ հայ նրա կրօնափոխութեան համար, կարծելով որ սորանով եկեղեցու մեծ օգուտ տուած է և Աստուած էլ հաւանում է նրա արածը, բայց չէ մտածում, որ Աստուած հայհոյողի և հալածողի բարեկամ չէ, մի այդպիսի պաշտօնը նրա առաջև պիղծ է և զզուելի: Մի հայ-բողոքական էլ կիսատ պռատ լսելով Աստուծու խօսքը կազմում է իր համար մի տեսակ համոզմունք այս է «մի մօտենար, մի դիպչիր, համը մի առներ», ինչպէս թէ մի խեղճ գիւղական պառաւ կին պաս չորեքշաբթի կամ ուրբաթ օրը յանկարծ անզգուշութեամբ պանրի կտորը բերանը դնէ, յետոյ տասն անգամ ախտաէ իր պաս ուտելուն համար, բայց մի և նոյն ժամանակ առանց խղճմտանքի խայթոցի մինի արտեւն սալ դողանայ, միւսի ցանքը քանդէ, որ կրակ անէ, եփէ ուտէ և իր Աստուծու համար հաճելի պասը պահէ. Այդպէս էլ դու ես, բողոքական եղբայր, երբ ուշդ դարձրել ես քրիստոնէութեան դրսի մանր մունր բաների վրա և նա որ ամենահարկաւորն է դանց ես անում. դրսի ինքն իրան անմեղ բաներից քեզ զրկում ես, բայց ծաղր անելը, քեզ ուրիշից աւելի արդար, բանիմաց կարծելը և սրանց հետ էլ ուրիշ կօպիտ արատներ մեղք չես համարում, այն «մժուկն քամում ես և ուղտերն կլանում» Հէնց ձեր պէսներն են, որ հայ-բողոքականների մեծամասնութեան անունը ուրիշների առաջև վատ են ցանում և ձեր պէսներն են, որոնց համար այսօր յանդիմանութիւն ենք ստանում և ամօթ կրում: Լսում ենք, թէև աչօք չեմ տեսել, որ եղել են անհատներ հայ-բողոքականներից, որոնք իրանց մօտ ազգականի կամ սիրելի բարեկամի դագաղը լուսաւորչական եկեղեցու մէջ դրած ժամանակ չեն կամեցել ներս մտնել իրանց սիրելին յուղարկաւորութեան վերջի պարտքը կատարելու: Եղէք դուք մտածում էք, բողոքական եղբայրներ, որ այնտեղ շատ բաներ կան, որոնք ձեր խղճին և համոզմունքին դէմ են, վասնորոյ այնտեղ մտանելն քրիստոնէութեանդ վնաս էք համարում. ես տեսնում եմ, որ դուք ձեր խղճի գերին էք, ուստի ձեզ յանդիմանելու փոխարէն հարկաւոր է ցաւել և խղճալ ձեզ վրա, քանզի դուք հասկացողութեան մէջ շատ տկար էք և աւետարանի գիտութենից էլ զուրկ: Ասէք խնդրեմ, դուք այնքան լաւ քրիստոնեա դարձաք, որ Քրիստոսից էլ մի քանի քայլ անցաք, որը իր սրբութեանը պակասութիւն չը համարից, ինչպէս տեսնում ենք նրան տասն և երկուտարեկան հասակում և յետոյ էլ, աւելորդապաշտութեամբ լիքը հրէից տաճարի մէջ նստած և մոլորեալների հետ քաղցրութեամբ, մարդասիրութեամբ խօսելիս: Տեսէք և առաքեալներին, որոնք ոչ թէ միայն յիշեալ տաճառն էին մտնում, այլ կռատուններն անգամ: Ես յուսով եմ թէ լուսաւորչական, թէ բողոքական և թէ կաթոլիկ հա քրիստոնեայ բանիմաց արիւնակից եղբայրները տեսնելով անհատի պակասութիւնը չը վրդովին և սրտներն իրարից յետ չը պահէն և մինի պակասութիւնը տեսնելով եկեղեցու մեծամասնութեան վրա վատ գաղափարներ չը կազմեն, որ մէ գուցէ մեր վրա կատարվի այն առածը թէ «հայրերն ագոխ կերան, իսկ որդիների ատամներն առան:» Ես, ինչպէս «Մշակ» լրագրի այս տարուայ 135 համարում բանասիրական մասնի մէջ զետեղած յօդուածիս մէջ գրած եմ, նոյնը կրկնում եմ և այստեղ. որ մեր ազգը տակաւին զարգացած չէ, կամ լաւ է ասել ազգի մեծամասնութիւնը զուրկ է լուսաւորութենից, վասնորոյ ազգիս մէջ բարոյականապէս չը զարգացածներից միշտ պակասութիւն սպասել կարելի է, որ դաւանութեան էլ պատկանէին նրանք: Ուստի որքան ազգի մեծամասնութեան կրթութիւնը ուշանում է, այնքան էլ այլադաւան հայ եղբայրների միութիւնը յետաձգվում է: Սա է, որի վրա ազգի մէջ գտնվող բանիմացները, նրա օգուտը որոնող և ապագայ սերունդի երջանկութիւնը իրանց աչքի առաջ ունեցողները մի առանձին ուշադրութիւն պիտի դարձնեն: Մեր զաւակներին պէտք է դաստիարակել ոչ թէ հին և փտած գաղափարներով, իմաստակ կամ անբարոյական վարժապետների ձեռով, այլ բարեբարոյ, լուսաւորված և ֆանատիկոսութենից ազատ ուսուցիչների ձեռով, որ հաստատ հիմն դնվի այն նախանձելի միութեանը, որին յուսով ենք պիտի արժանանայ մեր ապագայ սերունդը:

Է. Փիրուզպէկեանց

ՆԱՄԱԿ Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ

3 սեպտեմբերի

«Մշակը» շատ անգամ է յայտնել այն ցաւալի իրողութիւնը, որ մեր մէջ, եթէ մի լրագիր մի նոր միտք է յայտնում, մի նոր առաջարկութիւն է անում, ցանկանալով, որ այդ միտքը իրագործվի, այդ ժամանակ հարկաւոր է, որ խմբագիրը կամ նորա աշխատակիցներից մէկը, իրանք առաջ ընկնեն և անձամբ օրինակ տան ուրիշներին, որ նրանք էլ տեղից շարժվեն և մի բան կատարեն:

Այսպիսի աններելի անտարբերութիւն դէպի նոր մտքեր էլի մի կերպ հասկանալի կը լինէր, եթէ նա նշմարվէր միայն անուս, անկիրթ մարդիկների և ժողովրդի խաւար դասակարգերի մէջ: Բայց ցաւալին այն է, որ նոյնը պատահում է և մեր ինտելիգենցիայի և գլխաւորապէս ուսանողների մէջ: «Մշակ» լրագիրը նախ խմբագրի բերանով, յետոյ իր աշխատակից պ. պ. Մելիքզադէի և Գր. Նիկողոսեանի յօդուածներով քանիցս անգամ յանդիմանեց հայ ուսանողներին, որ անցնելով իրանց պարապ ժամերը թղթախաղի և զանազան զուարճութիւնների մէջ, նրանք չեն ուզում մի րոպէ անգամ իրանց ժամանակից զոհել ազգի օգտին: Պ. Մելիքզադէի կծու, բայց միանգամայն իրաւացի խօսքերից Մոսկվայի ուսանողները այնաւի նեղացան, որ քիչ էր մնացել իրանց ընկերներից մի խումբ ուղարկէին Թիֆլիս պատուելի հեղինակին նախատելու համար.... Վերջ ի վերջո ինչ եղաւ. այդ ուսանողները իրանք արդարացրին բոլորը, ինչ որ գրված էր նրանց մասին: Որովհետև այն ժամանակ, երբ եւրոպական պետութիւնները հայաքական ծանուցագիր տուին Բ. Դրան և երբ հայոց հարցը յետ մնալով, միանգամայն մոռացութեան մէջ պիտի ընկնէր, ծաղրանք և կատակներ յարուցանելով մեր դէմ օտարների կողմից, — այդ ժամանակ մի ուսանող չը գտնվեցաւ, որ գոնէ մամուլի մէջ հայոց դատը պաշտպանէր: Դարձեալ «Մշակի խմբագրութիւնը» ուղարկեց իր տաղանդաւոր աշխատակցին ***-ին Ս. Պետերբուրգ, որը այստեղ ռուս լրագիրների մէջ մասնակցելով, մեծ լոյս սփռեց հայերի և հետեւապէս հայկական խնդրի վրա, որը ռուսաստանցիների համար բաւական մթութեան մէջ էր: Մինչև այդ ժամանակ հայ ուսանողները ինչ էին շինում, ինչու չը մտածեցին այդ մասին: Եթէ իրանք գրելու շնորք չունէին, գոնէ թարգմանութիւններ անէին հայ լրագիրներից: Ահա իրանց աչքերով տեսան, որ մի մարդու շնորհիւ, փոքր ժամանակվայ մէջ, ռուս մամուլը իր կարծիքը փոխեց հայերի վերաբերութեամբ, սկսեցան աւելի նպաստաւոր յօդուածներ տպել, այն ևս այնպիսի ռուս թերթերի մէջ, որոնք հայոց վրա խօսելիս միշտ սառնութեամբ էին վերաբերվում: Հիմայ այդ լրագիրները ամբողջ առաջնորդող յօդուածներ են նուիրում հայոց պաշտպանութեան համար: Ի հարկէ ես չեմ խօսում «Голосъ»-ի մասին, որը միշտ համակրել է հայերին: Տեսնք, պարոն ուսանողներ, թէ ինչ կարող է անել մի հատ մարդ մի երկու ամսվայ ընթացքում: Այժմ թող թոյլ տրվի մեզ հարցնել՝ ինչու այդ կարեւոր բանը չէին անում և հիմայ էլ չեն անում 500 ուսանողները, որոնք թափված են Ռուսաստանի զանազան համալսարաններում: Չէ որ նրանք երեսուն տարուց աւել է փտում են գրքերի մէջ. էլ որ ժամանակի համար է պահված նրանց գիտութիւնը: Մանաւանդ Մոսկվայի 150 ուսանողների մէջ սակաւաթիւ են այն երիտասարդները, որոնք գոնէ հայոց լրագիրներից թարգմանէին և օտարներին մեզ հետ ծանօթացնէին: Ինչու ուրեմն նրանք այնչափ վիրաւորվում են, երբ նրանց աչքին ասում են դառն ճշմարտութիւնը: Հայ ուսանողը հէնց որ համալսարան մըտաւ, միայն խօսել, ուտել, փքվել գիտէ և անուսների առաջ իրան գիտնական ձեւացնել, իսկ մի կարեւոր և ծանր գործի մէջ նա ձեռքը ծոցը կը դնէ ու կը լռէ: Էհ, ինչ եղաւ եղաւ. եթէ մինչև այսօր հայ ուսանողները քնած են եղել և չեն ճանաչել իրանց պարտաւորութիւնը, գոնէ այսուհետև նրանք թող քաւեն իրանց հին մեղքերը... Թող ուսանողները սկսեն գործել, մանաւանդ որ լսում ենք թէ «Մշակի» համակրելի աշխատակիցը մտադիր է շուտով թողնել Ս. Պետերբուրգը: Նա հարթեց ձեր առջև, պ. պ. ուսանողներ, ճանապարհը, իսկ դուք հետեւեցէք...

Խ. Միրեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 5 սեպտեմբերի

Կարդալով «Մշակի» 144 և 150 համարներում քաղաքիս ս. Կարապետ և Բեթղեհէմ թաղերի անմաքրութեան մասին, ես ևս պարտք համարեցի այս քանի մի շարք նամակովս քաղաքային վարչութեան ուշադրութիւնը դարձնել և Զուղուբեթի Նիկօլաեվսկայա կոչված փողոցի անմաքրութեան վրա:

Վերոյիշեալ փողոցը իր մեծութեամբ Զուղուբեթի ամենաառաջին փողոցը լինելով, իր կեղտոտութեամբ և յաճախակի պատահող աւազակութիւններով ևս նշանաւոր է:

Ահա թէ ինչու.

Գուցէ դեռ «Մշակի» ընթերցողները յիշելիս լինեն մայիսվայ հեղեղից Վարոնինի տան առաջ անմաքրութեան խողովակի քանդվելը և նոյն տեղում մի ռուս հիւանի խեղդվելը. ահա մինչև այս օրն էլ այդ խողովակը նոյն դրութեան մէջ է մընում և դեռ ամեն անգամ անձրև գալու ժամանակ աւելի ևս մեծանում է: Այդ պատառուածքի պատճառով վերոյիշեալ փողոցը կատարեալ աղբանոց և հասարակաց արտաքնոց է դառել: Ինչեր ասես չեն անում այդտեղ. սատկած մեռներից, կատուից սկսած մինչև սատկած շուն կը ճարվի այդ պատառուածքում: Գալով դրանցից առաջացած գարշահոտութեանը՝ ես լռում եմ ինչ օգուտ, որ քաղաքիս սպանդանոցը Նավթլուխ են տեղափոխել: Թէև երբեմն երբեմն, ժամանակաւորապէս ազատվում ենք այդ գարշահոտութիւնից՝ այդ լինում է բնութեան շնորհիւ, — այն է՝ յորդ անձրևներից առաջացած հեղեղներից, որ երբեմն մաքրում են վերոյիշեալ փոսը աղտեղութիւններից: Բայց այդ ևս արժան չէ նստում մեզ, որովհետև վերջին անձրևից գոյացած հեղեղին դարձեալ մի 8 տարեկան երեխայ պիտի զոհվէր, եթէ փոքր ինչ՝ ուշ էին հասել օգնութեան:

Վերը յիշեցի, որ այս փողոցը գողութիւնից ևս զուրկ չէ: Այո, այդ հաստատվում է նրանով, որ մի ամսուայ մէջ նոյն փողոցում մի տուն, մի մըրգավաճառի և մի մանրունք ծախողի խանութ կողոպտեցան: Պատճառն այն էր, որ ցերեկով այդ փողոցում կարելի է տեսնել տանից աւելի թափառող տանապետներ, բայց գիշերով ոչ մէկին չես գտնի: Զը գիտեմ արդեօք ինչին վերաբերել այդ....

Նամակս վերջացնելու վրա էի, երբ նկատեցի մի րոպէի մէջ մի թուրք խոհարարի խանութը մարդիկներով լցվեցաւ. տօլմա ու փլաւի պղինձները զարկում էին օգնութիւն կանչող խոհարարի գլխին և խանութի մէջ գտնված կարասինները փշրտում էին, իսկ մէկն էլ խանջալը ձեռքին սպառնալիք էր կարդում: Այդ վերջինն էր մի եխտասարդ վրացի տանապետ, որ մի կօկարդաւոր չինովնիկի հետ խոհարարի խանութում լաւ ճաշելուց ու խմելուց յետոյ, կամենում էին առանց կոպէկ վճարելու հեռանալ:

Գր. Խօջամիրեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Սանահին, 20 օգոստոսի

Սանահնում կից Որնակ գիւղի բնակիչները շատ վաղուց զրկված էին պարզ, մաքուր և առատ ջրից. ունէին մի փոքրիկ առուակ, որ ամառը գրեթէ ցամաքում էր շոգից, իսկ ձմեռը փակվում էր ջրի ընթացքը: Որնակայ բնակիչների բաղձից 1876 թվին եկաւ ինձ տեսութիւն իմ մօրեղբօր աղջիկը՝ Լօրիս-Մէլիքեանց Մաննայ կոյսը և տեսնելով գիւղացւոց այս թշուառ դրութիւնը, կամեցաւ օգնել նրանց: Ուստի գիւղից 250 սաժէն հեռաւորութիւնից ջուր բերել տուաւ, գիւղի մէջ շինել տուաւ մի աւազան ջրային խողովակներով, որից օգտվում են թէ մարդիկ և թէ անասունք և շինութեան վերահսկողութիւնը յանձնեց ինձ: Աղբիւրի ճակատին գրուած է իր յիշատակը:

Պատուական լրագրիդ միջոցաւ բարեհաճեցէք գիւղի բնակիչների շնորհակալութիւնը մատուցանել հրապարակաւ յիշեալ բարեգործ կուսին ի քաջալերութիւն:

Իշխանուհի Քալինկայ Արղութեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Երկուշաբթի օր ուղարկեցինք Կ. Պոլիս պ. Խուպեսերեանի ձեռքով 900 րուբլ, որ հաւաքված էր մեզ մօտ յօգուտ «Արարատեան» ընկերութեան: Այդ գումարը այժմ կը յատկացվի Կ. Պոլսի նոր կազմված «Միացեալ ընկերութեանը:»

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ գրում են, որ մի հախհաշս պատանի հրացանով սպանեց իր հօրը, որը հակառա